

Ivan Albreht:

Roža.

Poleti je bilo, v tistem, času, ko omedlevajo cvetke od vročine in drhti razgreti zrak. Po njivah je valovilo zoreče žito, olivno-zelena barva se je počasi umikala medlorumeni, ki je mestoma že prehajala v zlato. Po senožetih so prepevali kosci. Rano v jutru so se oglasile pesmi, krepke pesmi zdravih ljudi. In ves dan in pozno do večera so spremljale delo v večjih in manjših prenehljajih. Obrazi so goreli. Na čela in na lica je stopil pot in žile na rokah so nabreknile. Med delom so ostro zvenčale kose.

Ko se je povsem zdanilo in je solnce že precej žgalo, so šle grabljice na senožeti. Rožasta krila, beli rokavci, beli predpasniki — in gologlave so bile. Okrog vratu je imela vsaka rožasto ruto, zloženo v tri rogije. Eden je padal po hrbtu, dva sta se križala na prsih, a konca sta bila prevezana s predpasnikovim trakom. Kakor mala krdela so se pomikale po cesti — velike jerbace na glavi, v desni grablje, v levi cvetke za kosce. Tu, tam jih je krenilo nekaj na stranpot, odkoder so se zopet izgubljale na levo in desno po travnikih. Govorile so živahno in smejale so se glasno in zvonko. Vsepolno mičnih skrivnosti je bilo med njimi in polno življenja.

Zadnje med grabljicami so bile Bregarjeve. Bregar je bil trden kmet. Poznalo se je to povsod: lepa hiša, prostorni hlevi, velika gospodarska poslopja. Vse v redu, vse v dobrem stanu. Obširno polje, razsežne senožeti in temni črni gozdovi. Ob času večjih poljskih del je kar mrgolelo najemnikov.

Bregarjevih grabljic je bilo devet, sama cvetoča dekleta. Tri so nosile jerbace, ostale so šle za njimi, pripravljene vsak čas, da sprejmejo tovor na glavo, ko opešajo tovarišice. V zmernem koraku so šle po prašni cesti, po tri in tri skupaj. Čebljale so o čipkah, pentljah, o lasnicah in rožah, pa o fantih.

Da, o fantih! Tu je bilo največ besedi. Samo Kalinova Roža je molčala. Poslušala je, kimala je, smejala se je, govorila pa ni. Ni ji bilo do tega. Vse skupaj se ji je zdelo neumno. Bila je lepa, revna in ponosna. Zato je bila taka. In vedela je tudi, da se o njej govori marsikaj. Saj ima vsaka vas nekaj takih ljudi. Rožin oče je bil kočar, priden in grd, pošten in sila neumen. In dolgo, dolgo ni mogel dobiti družice. Molil je v čast Antonu Padovanskemu in trikrat je šel na Sv. goro, preden je dosegel, kar je želel. Naposled

se ga je usmililo dekle, najrevnejše v vasi. Močna je bila in lepa in je v splošnem zelo previdno računala z življenjem. Takrat, ko je vzela Kalina, ji je šlo že na petindvajset. Bajto ima, je pomislila in se je odločila. Ljudje pa so se posmehavali — ne njej, ampak njemu. A Kalin je bil srečen. Motila ga je samo bojazen, da utegne ostati brez otrok. Tri leta so že potekla — pa nič. Molil je k svetemu Izidorju, ki je bil pobožen kmet. Vedel je, da bo uslišan. Res, še ni minilo četrto leto njegovega zakonskega življenja, ko je dobil hčerko. A v tisto vas so hodili tako bolj zakotni laški letoviščarji srednje vrste in Kalinova žena je bila kljub svojim letom še vedno lepa.

Dekle so krstili in so mu dali ime, kakršnega je želela Kalinka. In rastle je in rastle in je bilo od dne do dne lepše. In Kalin ga je ujčkal in objemal — marsikdaj je jokal veselja.

„Kako je to lepo, če je človek oče,“ je dejal včasih ženi. In ljudje so izvedeli in so se smejali. Opazili so, da enega izmed Lahov ni več na zrak, odkar žive tri duše pod Kalinovo streho. Tudi Kalinka je vedela to. Kakor da ji je pala slana na obraz, tako je minila lepota. In guba za gubo se ji je zarezala v lica, ost za ostjo se ji je zapičila v dušo, dokler se jih ni nabralo toliko, da so ji vzele življenje.

Malo pred smrtjo je govorila s hčerjo, ki je bila takrat osemnajstletna.

„Vem, da ne slutiš —“ je začela s slabotnim glasom in žalost se je odražala v njenih ugašajočih očeh.

Roža jo je razumela in je dejala nežno:

„Mati, vem — vse vem.“

Kalinka se je zdrznila.

„Roža! Ro—ži—ca . . .“

Roža se je sklonila in njeno vroče lice se je lahko doteknilo mrzlega čela umirajoče matere.

Od tedaj je živel Roža čisto sama zase. Njena mladost je bila vedno nekam zastrta vsled zavesti, da njen oče ni njen oče, in da je njena mati trpela zavoljo nje. A ravno poslednje je grelo njen ponos in je zarisalo v njen značaj nekaj moškega. Mati je trpela in ni tožila! In to je bila njena mati.

V tem svojem ponosu je pozabila, da je kočarjeva hči in se je zagledala v Bregarjevega najstarejšega sina. Kar tako nehote je prišlo, da sama ni vedela, kdaj. Oko se je srečalo z očesom. Obrnila se je v stran, a misel nanj je ostala pri njej in ni hotela nikamor.

Zato je rada hodila k Bregarjevim v dnino in zato je šla tudi tisto jutro grabit. In ravno zato ni govorila z dekleti. Včasih se je ozrla na nagelj v levici in se je nasmejala. Pa smeh je bil prisiljen in tudi v glasu je bilo nekaj nenaravnega, ko je pripomnila tovarišici:

„Veš, komu dam nagelj? — Bregarjevemu hlapcu.“

Tovarišica jo je pogledala v oči, a Roža se je umaknila pogledu. Kar je rekla, je res nameravala; kajti svoje ljubezni ni marala pokazati niti z migljajem. Vedela je, kako bi se izšlo. Treznost je sprejela od matere, čeprav ne v celem obsegu.

Med potjo so dekleta parkrat menjale jerbace. Ko so prišle do koscev, so jih pozdravili z ukanjem in petjem in so jim pomagali odložiti bremena.

Po jedi so kosci nekaj časa počivali, dekleta pa so odšla na delo. Roža si je zataknila svoj nagelj tja, kjer je bila ruta na prsih prekržana. Delala je pridno in silila se je tudi v pogovor. Pa ji ni šlo posebno po sreči. Beseda se ji je zapletala in karkoli je izpregovorila, se ji je zdelo neumestno, kakor da ni rekla ona, temveč neka druga — morda celo neki moški.

Tako je minevalo dopoldne do predjužnika. Kratek odmor — potem spet isto do južine. Po južini so se nekoliko pošalili; kajti dve uri sta opoldne določeni koscem za odpočitek. Tradicionalna pravila poznajo ta zakon in gorje mu, kdor bi se pregrešil zoper njega. Še devet let po smrti bi ga obirali vsi kočarji in gostači.

Fantje so plegli vznak, dlani za vzglavje, klobuk na oči. Dekleta so razdelile cvetke.

„No, Roža, ti se usmili mene,“ se je pošalil gospodarjev Tone, „sicer ostanem brez cvetja“.

Dekle je že hotela stopiti proti njemu, ko se oglasi ena izmed grabljic:

„Nič, nič! Rožin cvet je za hlapca!“

Smeh. Kalinova je zardela in pobledela. V očeh ji je zagorelo in v spodnjo ustnico se je vgriznila do krvi.

„Jaz ne dajem cvetja!“

Dekleta so molčala, hlapec je gledal žalostno in začudeno, a Tonetov glas je padel v molk in v tišino, kakor da bi zasekal:

„Imaš prav!“

Za nekaj časa so se začeli zopet mirno razgovarjati. Vaške novice, dovtipi, ki obstoje v dvo/mljivosti izrazov in besednih zvez, nerodni pokloni fantov, hudomušne, mestoma precej pikre zafrkacije deklet. Čas je potekal prijetno in veselo, dokler ni hlapec pokvaril

zabave, ali iz nerodnosti, ali iz škodoželjnosti — najbrže iz neumnosti. „Po novem letu pojdem k tovarnarju, plača dobro, ta Lah.“

In kakor bi odrezal, je vse obmolknilo. Eden in drugi se je ozrl v Rožo. Ona je premerila z dolgim pogledom hlapca in zdelo se je, kot da ga hoče zadaviti z očmi. Potem se je navidez mimogrede ozrla na Toneta in je pripomnila hladno:

„Ura je! Me moramo k delu.“

Vzela je grablje in ostale so naredile isto, pa so šle. Nekaj časa so delale skupaj, a polagoma so se razkropile daleč narazen in so se porazgubile po dolinah. Radost, strah in radovednost jih je obhajala, ko so čakale, kdaj se polaste fantje svoje stare, dedne pravice, valjanja. To so poznali očetje in očetov očetje. Samo ob košnji je dovoljeno to. Fant si izbere dekle, ujame ga in ga objame, in dekle fanta. In živ klopčič se zakotali po bregu v dolino.

„To mora biti, sicer ni košnje. Pa če gre troje reber k vragu! Nič ne de!“

Tako govore stari in mladi ne ugovarjajo.

Kalinova ni mislila na to. Laški tovarnar ji ni hotel izpred oči. S studom je videla njegovo sliko pred seboj. Suhljat, pepelnat in kocinast je stal pred njo. Na prstih vsepolno zlatih prstanov, v očeh vsepolno vodene zoprnosti in greha.

„Mia bella! Kam pa greste, signorina? Solnčnik, solnčnik! Ga je škoda vaše lepe lic, mia cara bella!“

Čisto natančno je čula njegov glas in vso tisto odurno priliznjenost, ki je zvenela iz njega.

Tisti Lah je bil vdovec brez otrok. Več kot štirideset in manj kot petdeset let je imel. Po raznih krajih je imel majhnim tovarnam podobna poslopja. Olje je kuhal iz jelovih in smrekovih vej. In bogat je bil, pa zelo izžet in izmozgan. Tak je ugledal Rožo in zahotelo se mu je po njeni svežosti.

„Jaz bi ga vzela, vašega dekleta,“ je pravil Kalinu. „Otroka nima, a denara dosta. Če ga je vaša signorina pametna —“

In Kalinu se je vse cedilo od same sreče. Roža pa je klela sebe in življenje, Laha in Kalina. In žal ji je bilo, da je na svetu, želela si je smrti. Vendar se ji je kljub temu hotelo življenja.

Včasih je čisto pozabila na vse skupaj, pa je začela sanjati. Lepo, sladko — kot more samo mlada ženska. A sredi najlepšega se je domislila, da je vse le prevara. Prestrašila se je misli na Toneta — in čisto potihem, skoraj podzavestno si je dokazovala, da je najbolje, če vzame Laha.

Tako tudi tisto popoldne. Razmišljevala je, sanjala je, a potem je računala. Hladno — kot ponosni ljudje, a tako grenko natančno, kot morejo samo berači. Končno se je vsega zavedla in se je zastudila sama sebi.

„Materin greh leži nad menoj.“

Trpko jo je obšla misel, tako trpko, da je zaihtela.

Tedaj jo je zdramil rezek krik. Spomnila se je v hipu, kje je pravzaprav, in se je ozrla. Ugledala je Toneta. Pa je zavrnila in zbežala. Naravnost navzgor iz doline je tekla, čisto brez misli, a z resničnim strahom. Tik pod vrhom se ji je spodrsnilo in ko je hotela vstati, je že čutila Tonetovo močno roko. Vztrepetala je v neznanu grozi:

„Tone!“

V odgovor je dobila njegov pogled kakor blisk strasti. In kakor uklenjena je obstala. Napol v omotici je še videla, kako se trese fant, kako se bližajo njegova ustna njenim. Potem je zatisnila oči in se ga je oklenila. Vsa je gorela. Šele v dolini se je vzdramila. Popravila si je lase in obleko si je otrepala. Tone je sedel in jo je gledal. Čutila je to in bilo ji je neprijetno. Hotela je oditi, ali fant jo je vjel za roko:

„Roža!“

Samo to, a ona je vedela vse.

„Pojdiva, Tone! Čas je že —“

Bala se je. Sama sebe, njega in ljudi se je bala.

„Roža, ne veš, kako te imam rad!“

Dvignil se je in je zaokrožil desno okoli njenega pasu. Zabilelo jo je, tako jo je stisnil, in nekaj opojnega jo je obšlo. Z vsemi močmi se je skušala oprostiti in kakor v pijanosti se je branila. A v hipu je izgubila moč in se je nemo vdala razkošju trenutka. — — —

Zvečer Roža ni mogla spati. V temi je sedela v sobi pri oknu. Tam zunaj je sanjala noč, nebo. Listje je šelestelo, zvezde so trepetale, tako daljne in tako hladne. Da bi mogla k njim, da bi se izgubila v tistih silnih daljavah . . .

Težko ji je bilo in solze so jo zasketele v očeh. Ozrla se je po sobi in oko je obstalo na temnih obrisih postelje. Tam — tam je umirala mati. Joj, mati! Če bi jo zdaj le videla! Klela bi jo — mati bi jo klela . . .

V grlu jo je dušilo, v prsah jo je tiščalo, in tako nekaj strašnega ji je ždelo v mislih. Vsekrižem je sekalo, bilo, žgalo. In

pred očmi so ji zaplesali višnjevordeči kolobarji. Razvezavali so se, cepili so se — kakor da strižejo kače s preklanimi jeziki pred njo. Sredi vsega Tonetove oči, dva ognja strasti, dva vroča ognja. S silo se je hotela otresti tega. Zatisnila je oči. Za trenotek je vse prešlo. A v naslednjem hipu se je vrnilo in bilo je še hujše. Vrgla se je na posteljo in se je razgalila. In kakor v blaznosti se ji je zahotelo, da bi prišel nekdo in bi jo pretepel z bičem. Kakor gad bi se ovil jermen meč, stegen, trupla. Razsekal bi prsi, da bi pritekla kri, kri...

Tak je bil tisti večer in naslednji so mu bili podobni. K Bregarjevim je hodila v dnino kot dotlej, a Toneta se je ogibala. Nekaj mrkega je čutila do njega. Ni bil stud in ni bil strah — vendar je bila senca obojega v tistem občutku. A Tone je bil pač fant, zdrav kmet in Rožino vedenje ga je jezilo. Tupatam je poskušal spraviti iz nje besedo. Zaman. In polagoma je odločil:

„Če noče, naj pa pusti.“

Roža je čutila to in zbolelo jo je. Njen ponos je bil ranjen, tisti neumljivi ponos. K njej bi bil moral priti, naskrivaj, na tihem in prositi bi jo moral: Odpusti! Tako bi bilo izbrisano. Potem bi bila njegova, čisto njegova! A on je kradel.

„Res je in nikdar me ni ljubil.“

S tem je prišlo nekaj trdega v njene misli. Sama sebi je bila zoprna in ves svet ji je bil oduren.

Polagoma se je razvedel njen prestopok. Pri takih stvareh imajo ljudje devet parov oči in jezike, da bi zemljo obsegli z njimi. In vse je strup: dih, pogled, beseda. Roža je molčala in v mislih je iskala rešitve.

Nekoč jo je srečal Lah, ko je šla zvečer domov.

„Bona sera! Kako je, lepa signorina?“

Odgovorila mu je in mu ni branila, ko se ji je ponudil, da gre z njo.

Očeta ni bilo doma. Zato sta sedela sama v slabo razsvetljeni sobi in Roži je bilo tesno. Tupatam se je nehote srečal njen pogled z njegovim in vselej jo je izpreletelo mrzlo po vsem životu. A v njem je zagorela umirajoča strast in predno se je Roža zavedla, je začutila njegov poljub na golem vratu. Po vseh udih ji je zagomezelo in krčevito je zaškrtala z zobmi. V tem hipu je Lah začutil vročo klofuto na licu.

„Ven!“

Prestrašil se je in je šel. Ona je zaloputnila vrata za njim, nato je šla nazaj k mizi in je sedla. Vsa trudna je bila, izmu-

čena od jeze. Vročina jo je obhajala in v glavi ji je kovalo. Vsak si bo zdaj lastil pravico do mene, jo je obšlo v onemogli grozi. In kakor da grabi nekaj spolzkega po njenih prsih, ji je bilo. Skrčila in zvila se je tesno. Desno dlan je položila na levo ramo, levo na desno in je strmela predse. Samo ena misel je bila jasna v njej:

„Proč odtod!“

Ko je prišel Kalin domov, je stopila k njemu:

„Služit pojdem.“

Pogledal jo je debelo.

„Kam?“

„V Trst.“

„Pa zakaj,“ je oporekal Kalin.

„Zato! Laško se hočem naučiti,“ ji je šinilo mimogrede v misli.

Kalin se je vzradostil:

„Aha! Pa saj zna on govoriti po naše,“ je menil dobrovoljno.

Roža se je nasmehnila trpko. Samo da pridem na lepem z doma, je pomislila in je dostavila glasno:

„Pa jaz ne znam po njegovo!“

„No, no — kakor veš.“ Verjel je v svoje nade. A Rožina duša je bila prazna. Tako pusto ji je bilo, tako brezmejno grenko.

Za nekaj dni je šla in se ni več vrnila.

Ivo Peruzzi:

Refleks.

Trudne peroti galebov
omahujejo v zraku.

Trudne so misli večerne
v težkem, obupnem koraku . . .

Kam — pot?

Tožno morje hrepenenje svoje
buči in je žene naprej . . .

Kam malega srca temne boje
prsi zaklenejo naj v laži nadej?

